

POETIKA KAO IZAZOV POLITICI – DEKONSTRUKCIJSKO DESNIČINE DISKURZIVNE PROZE

Lidija Vukčević

Sažetak: Vladan Desnica je vješto oponirao vladajućim idejama socijalističkoga realizma, naglašavajući kako jedino nesvjesno zapažanje i iskustvo čine relevantnu podlogu književnoj praksi. Implicitno se odredio i protiv nešto kasnijeg konceptualizma. Time se zapravo postavio između dviju suprotstavljenih poetika i zalagao za realizam osjećajnosti, snovitosti, fantazijskoga. Ovakav stav je bio implicitan poziv na suprotstavljanje političkoj stvarnosti stvarnošću umjetnosti. Inzistirajući na visokoj zadaći umjetnosti, «očovječenju čovjeka», koje je smatrao vječitim ciljem svake književne djelatnosti, Desnica se u diskurzivnoj prozi priklonio vlastitoj poetici te na sebi svojstven način pokušao djelovati jednostavnom logikom, *poetikom protiv politike*.

Ključne reči: Vladan Desnica, socijalistički realizam, poetika, politika, diskurzivna proza

Koncepcijski i kao praksa političke filozofije na djelu, vrijeme iz kojeg pišemo svoj tekst o *dekonstrukcijskome* Desnici gotovo da i ne poznaje niti razlikuje pojmove ljevice i desnice. Ono nas zapravo vraća postmodernom politikom neopredijeljenosti i navodne transidelologičnosti naizgled prevladanim pojmovima lijevo i desno.

Ne samo što živimo filozofiju politike kojom se proklamira kraj povijesti – pa je nesmiljeno ukinula termin *povijest* upravo kad su se valjali najkrvaviji zločini nakon Drugoga svjetskog rata, na prostorima bivše Jugoslavije – očita je i nesuptilnost filozofije nelagode koja nije umjela teorijski odgovoriti na suvremeno zlo aktualiteta, bez da ga simplificira u kolektivnu krivicu usmjerenom k samo jednom od jugoslavenskih etniteteta. A svi su manje – ili više izravno – bili sudionici i djelitelji odgovornosti.

Takva teorijski nesigurna filozofija postmoderne nesposobna da promišlja suvremeno zlo, za glavnu „inovaciju“ pokušala je nametnuti doba odsustva vremena i ujedno, odsustva velikih ideja. Naprotiv, u velikom recidivu divljeg nacionalizma zaostalog iz ropotarnice 19. stoljeća, vraćao nas je postmodernizam ideji da već se i na književnoteorijskom i književnopraktičnom planu osjeća svakovrsna kriza identiteta.

Nas će, u kontekstu okvirne teme ovog simpozija, u odnosu vlasti i intelektualaca najprije zanimati kako je Desnica, kao čovjek koji je gotovo pravi suvremenik XX. stoljeća i kojem je suputnik više od šest desetljeća i kao pripadnik građanskog sloja i kao čovjek koji je svojim porijeklom, obrazovanjem, pripadanjem, talentom i formacijom, multikulturan,

pa i u stanovitom smislu, višejezičan, kako je on mogao gledati na praksu i politiku, te potom na konzekvencije totalitarizama koje je na različite načine živio od jugoslavenske kraljevske diktature, talijanskoga fašizma i endehazijskoga rasizma do politike staljinizma odnosno, reperkusija koje je unosi novi socijalistički poredak?

Danas, iz perspektive od 40 i više godina od autorove smrti, smatramo da je dobar dio odgovora na ovo pitanje sadržan u tekstovima tzv. diskurzivne proze ovoga autora.

Pedeset godina nakon Desničina plediranja za estetiku – što je implicitno bio i odgovor i poziv na mogući *angažman* intelektualca i pisca, iznova istražujemo Desničine poetičke implikacije i protivljenja realističkom *hotimičnom iskustvu*, kao vidu namjerne autorske intencije kojim se pribire građa za umjetničko stvaranje.

Oponirajući vladajućim idejama socijalističkoga realizma, što je nastojao nastaviti, proširiti i primijeniti poetičke proseedee realizma XIX. stoljeća, aplicirajući ih na specifičnu situaciju koju je otvarao jugoslavenski tip socijalizma, Vladan Desnica će, ne bez aluzija na zolinsku metodu, oponirati imperativnom logikom pisca novog vremena: “Absurdno je odlaziti u rudnik da bi se napisao roman iz rudarskog života.”¹

Time želi naglasiti da jedino nesvjesno zapažanje i iskustvo čine relevantnu podlogu književnoj praksi. Svjestan česte intencionalnosti u književnosti svoga vremena Desnica se implicitno određuje i protiv nešto kasnijeg konceptualizma umjetnosti. Time se suprotstavlja dvjema oponentnim poetikama, a pledira za realizam osjećajnosti, snovitosti, fantazijskoga.²

Ovakav stav implicitan je poziv na oponiranje političkoj stvarnosti stvarnošću umjetnosti. Destruirajući temeljne estetske postavke realizma, kao što su primjerice oni kanonski, o iskrenosti ili tipičnosti, Desnica se priklanja ideji da je “realističnost književnoga djela [...] potpuno irelevantna” za estetski sud o književnome djelu.³

U svojim najpoznatijim diskurzivnim tekstovima iz 30-ih i 50-ih godina 20. stoljeća Vladan Desnica dekonstruira uvriježene pojmove tipičnosti, realističnosti, karakterističnosti, univerzalnosti i konkretnosti: svojim ćemo istraživanjem nastojati pokazati koliko su i kako ovi termini upućeni zapravo kritici suvremene politike, te uolikoj su mjeri povezani s *njegovim obračunom s njima*, vladajućim konceptom socrealizma, koji je smatrao svojom dužnošću istaći etički prioritet umjetnosti nad onim estetičkim.

Time Vladan Desnica oponira *politici straha*, te izaziva i vrlo relevantan nonkomformistički stav protiv konzekvencija suvremene povijesti. Istražujući na visokoj zadaći umjetnosti – koja je opet izrasla iz duha marksističke filozofije – “očovječenju čovjeka”, koju smatra “vječitim ciljem, i krajnjom svrhom i dubljim smislom svake književne djelatnosti”⁴ V. Desnica se u diskurzivnoj prozi priklanja vlastitoj poetici osvojenoj narativnom prozom koja je bogata protuslovljima, dijalektičkom igrom svjetla i sjene, idejom i materijom, paradoksom i paroksizmom; s onu stranu dobra i zla, te je time *eo ipso* protivna političkim simplificiranjima iz 50-ih godina 20. stoljeća. Desnica je pokušao jednostavnom logikom, *poetikom protiv politike* djelovati na sebi svojstven način angažirano, ali tako da ne bude angažirani

¹ Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga prva*, (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2005., 197.

² Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga*, (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006., 24.

³ *Isto*.

⁴ Benedetto CROCE, *Estetika kao znanost izraza i opća lingvistika: teorija i historija*, Zagreb 1991.

intelektualac blizak vlasti, kako se nerijetko dešavalo u južnoslavenskim književnostima i kulturama nakon Drugoga svjetskoga rata.

Izgradivši vrlo osoban prozno-poetski egzistencijalizam, V. Desnica je svojim diskurzivnim tekstovima i njihovom borbom *protiv kompromisa između umjetnosti i politike*, te protiv podređivanja književnosti ideologiji, najavio i stvorio uvjete za slobodu umjetnosti od svake politike, kojoj će dobar dio umjetničke i književne prakse nakon 50-ih godina, stremiti.

Možda dosad nije unutar ovog temata, dovoljno pažnje posvećeno onom najmanje proučavanom Desničine diskurzivnosti, njegovim razgovorima i intervjuima. Sada kada ih imamo okupljene i publicirane u drugoj knjizi u VBZ-ovu izdanju, lakše nam je razmotriti i njihov poetički sadržaj kao stanovit eho piščevih estetskih načela i uvjerenja.

U tekstu pod naslovom „Ličnost i procedé“, svojevrsnom sažetku intervjuja Slobodnoj Dalmaciji od 14. veljače 1950. godine, nalazimo ove retke:

A tek u posljednjem redu, ili čak nikako govori se o onome, što predstavlja najprimarniji momenat i uvjetuje najosnovniju vrijednost umjetničkog djela [...]

Riječ je o malenkosti koja se zove naprosto umjetnikova personalnost... O onoj personalnosti koja, jedina van svih tehnika i načina i procedea sačinjava neponovljivu, nezamjenjivu, neusvojivu i nepatvorenu suštinu svakog umjetnika. I u čijoj neponovljivosti i neimitabilnosti, ujedno leži piščeva novota – lična i individualna novota, jedina vrsta novote koja na području umjetnosti može da ima značaja i vrijednosti.⁵

Nesumnjiv je ovdje utjecaj croceanskih teorijskih pogleda o nedjeljivosti umjetničkog djela i umjetničkog genija: “[...] umjetničko djelo mora posjedovati *jedinstvo*, ili što je isto, *jedinstvo u raznovrsnosti*. Izraz je sinteza raznovrsnog ili mnogostrukog u jednom.”⁶

Od neobičnog su značaja Desničine ideje, posebno kad se uzme u obzir vrijeme iz kojeg su pisane. Kraj 40-ih i početak 50-ih su godine, i u nas, posebno prije 1952. g i tzv. Ljubljanskog referata M. Krleža, svojevrsno pirovanje soc-realizma u književnoj kritici i književnoj praksi. Stoga je dragocjeniji Desničin posve individualiziran pristup kojim nanovo ističe značenje izraza i forme, te modernosti i originalnosti:

Modernost i originalnost, [...] treba da su dati infuzno u djelu, tako da ih čitalac ne zapauza. Tek ukoliko se novota posebno ne ističe, tek tada je to znak, da je u djelu modernost imanentna, a ne intencionalna, spoljašnja.⁷

Uzme li se u obzir činjenica da se socijalistički realizam instalirao u sovjetsku književnost još 30-ih godina prošloga vijeka, i to putem lijevo orijentiranih nadrealista⁸ te da su ga uz ruske pisce u teoriju uveli i filozofi, posebno nakon Ždanovljeva referata na I. kongresu Saveza sovjetskih pisaca 1934. g, te da je u jugoslavenskim okolnostima korišten termin „novi realizam“ – i glavni mu je zagovornik bio B. Zihel – valja naznačiti kako je Desničin odgovor na zahtjev o realističnosti i tipičnosti zapravo srodan onima koji su iznjedrili Ristićeva i Krležina kritika, jedan od oblika otpora normativnim načelima socrealizma:

⁵ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 24.

⁶ Kurzivom naznačio B. Croce: B. CROCE, *Estetika*, 37.

⁷ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 24.

⁸ Tekst Louisa Aragona *Pour un réalisme socialiste* (1935.)

Realističnost književnog djela, onakva kako je shvaćaju ruski teoretici (ili teoretici ruskog tipa) potpuno je irelevantna za sud o književnom djelu, već po tome što je irelevantna za njegovu estetsku vrijednost...⁹

Na drugom pak mjestu V. Desnica upozorava na dragocjenu distinkciju koja se nalazi u lučenju „dva para suprotnosti, *konkretno-apstraktno* s jedne strane, i suprotnosti, *konkretno-universalno* s druge strane...Od konkretnog moramo, dakle, uzaći ne u tipično, u apstraktno, nego u universalno. Tipično vodi u apstrakciju sredstvom eliminiranja svega što pripada pojedinačnome i individualnome; universalno u sebi obuhvata i uključuje sve individualne posebnosti.“¹⁰

Oba navedena citata su iz god. 1954, vremena kad svijest o autonomiji književnoga djela i autora bila poprilično neuputna i za teorijsko promišljanje i za ekspliciranje ih poetičkih ideja. No moramo imati na umu da je Desnica već koju godinu kasnije, 1957., objavio svoj maestralni roman *Proljeća Ivana Galeba*, koji mnogočime radikalizira dotadašnje narativne postupke hrvatske proze. Kako je prema autorovu svjedočenju nastajao punih dvadesetak godina, znat ćemo da ga je autor počeo pisati 1936, dakle u jeku socrealističkih težnji i književne prakse. Treba li reći da je ovim romanom, prvim egzistencijalističkim u hrvatskoj i južnoslavenskim književnostima, zapravo suprotstavio svoju poetiku fragmentiranosti, eseizacije, afabulativnosti i anarativnosti – meta-romanom, romanom o romanu – i da je zapravo na djelu bitni novum književnosti koji negira postojeću, očekivanu, angažiranu projekciju stvarnosti u literaturi tzv. soc-realizma.

Takvom književnom praksom Desnica daje gotovo eksplicitan odgovor na zahtjeve o tipičnosti, karakterima, socijalnim slojevima etc: ovdje je na djelu estetski eskapizam, mogućnost da se intelektualiziranom prozom „doskoči“ vremenu, te kroz naizgled apstraktan govor, dospije do univerzalnih istina. Danas ih čitamo i kao svojevrsan nihilistički, ili barem negacijski, odgovor *prejunačkom vremenu* usprkos.

U tome trenutku razvitka, odnosno povijesti hrvatskog romana, nijedan drugi roman nije bliži europskom suvremenom romanu ni s obzirom na stilske postupke, niti s obzirom na dosegnute estetske vrijednosti. U kontekstu europskih valera, tek se u dvama Krležinim predratnim romanima može govoriti kao djelima što stoje ravnopravno uz francuski ili njemački onodobni roman: *Na rubu pameti* i *Povratak Filipa Latinovicza*. I čak štoviše, ono što bismo mogli nazvati obrisima sadašnjice, nalazimo u Desničinu romanu, starom preko 50 godina. Nije li to dovoljan znak da je njegov autor imao na umu sumu svarnosti, sadašnje ali i buduće, dok je ispisivao svoju intelektualno-emotivnu biografiju?

Vratimo se diksurzivnoj prozi Desnice u užem smislu, premda bismo i dijelove spomenutoga romana promatrati kao par excellence, ogledan primjer diskurzivnosti proze. Uz Desničinu poimanje personalnosti umjetnika kao središnjem entitetu pisca, iz koje izvire ličn a i n d i v i d u a l n a * novota i samosvojnost, zapazit ćemo da gotovo usporedno idu i dvije kategorije koje su za kasne 50-e godine XX. stoljeća bile stanovit umjetnički kanon, no kanon koji svi književnici nisu jednako promatrali niti ga podjednako definirali. Evo kako kategorije autentičnosti i istinitosti autor istražuje i poima:

⁹ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 194.

¹⁰ *Isto*, 151.

„A autentičnost i istinitost (podvlačim tu riječ) piščeve ličnosti odlučni su za ozbiljnost i bezuvjetnost... Do koje pisac mjere ovladava nama? S kolikom krepčinom, sugestivnošću, neodoljivošću, nameće svoju personalnost?

Koliko nas prisno, i koliko duboko, i koliko odistinski uspijeva da zaokupi, impresionira, uzbuđi, uznemiri...- to su suštinska pitanja, a ne njegov umjetnički proserde,, stupanj „modernosti“ ili „savremenosti“ načina, sredstava, metode kojima operira...Kod njega je, naime, i to stvaralački akt i manifestacija ličnosti, funkcija a ne proserde, organ a ne proteza“.¹¹

Razaznajemo kako je Vladan Desnica i prije postmodernističke svijesti onoga što će književna znanost zvati hermeneutika individualnosti napipao bilo nadolazećeg: svijest o nesvodivosti i neiskazivosti umjetničkog/književnog znaka, posebno izvan individuuma. Također je bio duboko svjestan i lacanovskog „kliznuća praznine“, kao temeljnog problema koji se nadaje piscu u metodologiji pisanja romana. Razvidno je to iz njegovih mnogih esejističkih fragmenata kojima je zasićen njegov sada već klasični roman, koji bismo mogli nazvati i roman-esej, *Proljeća Ivana Galeba* (1967.)

Nešto dalje u ovom razgovoru, dakle unaprijed pripremljenom i koncipiranom intervjuu, diskurzivnom tekstu, postoji mjesto koje je Desnica ponovio više puta i u svojim esejima i u spomenutom romanu:

Ako baš moram da kažem neku „devizu“, ili neku maksimu koja bi izražavala neko moje estetsko načelo, gledanje, vjerovanje, mogao bih samo da eksplicitno ponovim...“svako djelo vrijedi tačno onoliko koliko poetskog sadrži u sebi.“¹²

Nama je sada za izvidjeti uolikoj mjeri V. Desnica odstupa od proklamiranog duha vremena, poetike socijalističkoga realizma. Jer ako se ona postavljala normativno i kanski, onda je pretpostavljala da će takvom imperativnom logikom postići u literaturi i umjetnosti djela koja će također biti stanovit obrazac, model, pogodan za nasljedovanje. Tu je Desnica slab sljedbenik ovakve zamisli: njegov je roman daleko od svake fabulativnosti, a diskurzivni mu tekstovi vrve pohvalama individualnosti, osobnosti i neponovljivosti umjetničke geste. Dalek od svakog kolektivizma, usmjeren ka unutrašnjem i intimnom, Desnica je tip prozaika ali i diskurzivnog pisca koji stilski i poetički na posve drugoj obali od aktualne politike kolektivnog kao jednog od načela estetike: niti Desnica brine o historijsko-konkretnoj slici vremena, niti ga zanima revolucionarni Razvitak, a najmanje što ga inspirira je odgojni i obrazovni značaj literature. U pogledu razvijanja doktrine socijalne uloge književnosti Desničin je utjecaj malen, a htijenja neprepoznatljiva. Svojom je poetikom unutarnjeg Desnica *pravi antipod piscu socrealisti*.

Zadržimo se načas na pojmovlju koje rabi uz pojam umjetničko, poetsko i istinito. Kao poznavatelj Croceove estetske filozofije Desnica će biti pobornik ekspresivnoga u umjetnosti, premda tu odredbu nešto manje koristi. Ovdje nam je važno pokazati kako je upravo poetsko kao istinsko umjetnosti, i na razini kvalitete i na razini kvantitete, Desnica suprotstavio političkome, pa bi stoga u jednoj mogućoj konzekvenciji njegov zaključak o

¹¹ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 73.

¹² *Isto*, 73.

lirskom kao sinonimu za poetsko bio pravi antipodni sadržaj realitetnoga kako ga shvaćaju političari i ideolozi.

Uzmu li se u obzir povijesne okolnosti u vrijeme intelektualne formacije V. Desnice, nemoguće je ne zapaziti stalnu prisutnost totalitarizma u vremenu koje je nastanjivao, već od prve samosvijesti: najprije življenje u jugoslavenskoj monarhiji koja se očituje totalitarnim izborom 1929. godine, istodobnost svjetske krize i rađanje, učvršćivanje i preuzimanje vlasti desnice u najvećem dijelu Evrope, gotovo istodobna instalacija socijalizma i žestoki obračuni u sovjetskom modelu koji završavaju također politikom totalitarizma, dva svjetska rata i nakon zadnjega učvršćivanje jugoslavenske socijalističke vlasti koja u odstupanju od staljinizma koristi iskušane staljinske metode-iskustvo 1948. i Golog otoka.

Stoga nam se čini nesuvisla teza novije teoretičarke H. Arendt kako: „Totalni teror, bit totalitarne vladavine, ne postoji ni zbog ni protiv ljudi“¹³ koju tezu opravdava njegovom potrebom da „silama prirode ili povijesti da jedinstveni instrument za ubrzanje njihova kretanja“.¹⁴

Naprotiv, držimo kako je totalitarna vladavina uperena protiv ljudi i protiv čovjeka kao generičkog bića jer ne samo što mu dokida mogućnost svake slobode, već osporava i dokida temeljnu potrebu čovjeka da djeluje: ograničavanjem njegova kretanja, kontrolom ili nadzorom, a vrlo je nihilistički usmjerena protiv svake umjetnosti koja nije podanička.

No svemu usprkos, i posebno svojoj građanskoj orijentaciji između dva rata, te jasnom priklanjanju i usvajanju humanističkih aspekata teorije socijalizma,¹⁵ Vladan Desnica je napustio pravničku službu i ubrzo nakon prijema u DHK, 1948. godine, već od sljedeće 1949. godine djeluje kao slobodni književnik.

Njegova se intelektualna znatiželja kretala u širokome rasponu pisanja tzv. beletrističke proze do najraznovrsnijih oblika diskurzivne, te prijevoda s talijanskog i francuskog jezika putopisne i kunsthistorijske literature (Gideov putopis iz SSSR-a, *Od Giotta do Chagalla*), ali i remek djela svjetske književnosti: dijelove zbirke Carduccija, Puškina, Foscola, Cavalcantija, potom već navedenog B. Crocea. Radi scenarij za film, piše filmsku i kazališnu kritiku.

Možemo li ovoliki raspon intelektualnoga i književnoga rada smatrati eskapizmom, otklanjanjem od stvarnosti, ili pak neizravnim odgovorom na zbilju 50-ih i 60-ih godina? Nije li brojka od 221 rada diskurzivnog tipa dovoljan dokaz o tzv. angažmanu pisca, koji se nije povukao u neki elitistički ostracizam već se predano posvećivao svemu oko pisane riječi? Sudjelovao u polemikama i razgovorima, odazivao se na ankete? Nije li možda baš njegovo književno djelo najbolja ilustracija Krležinu glasovitom Ljubljanskom referatu na Kongresu jugoslavenskih pisaca 1952. godine? Evo fragmenta iz Krleže koji je ilustrativan za našu tezu:

Da li je naša književnost na visini one političke koncepcije, to jest njenog supstancijalnog ostvarenja, koje predstavlja klasičnu antitezu sveukupnoj našoj naučnoj, književnoj, misaonoj i umjetničkoj shematici iz filistarskog palanačkog, malograđanskog perioda devetnaestoga stoljeća? Čime se ona-u ovom trenutku –bavi, što su njezine preokupa-

¹³ Hannah ARENDT, *Totalitarizam*, Zagreb, 2003., 225.

¹⁴ *Isto*.

¹⁵ Vidjeti u tom smislu članak iz 1960. g. „Doprinijeti vječnom cilju: očovječenju čovjeka“, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 94.-96.

cije, uzori, ideali, što hoće da postigne u pitanjima ukusa i mode, da prevlada, čime da djeluje; a ako je pasivna, zašto je pasivna.¹⁶

Je li mogao M. Krleža pretpostaviti da će uskoro, samo pet godina poslije izaći jedan roman koji nadilazi tvarno i tjelesno u čudesnoj metafizičkoj sposobnosti da ih transcendira?

Naprotiv, držimo kako je totalitarna vladavina uperena protiv ljudi i protiv čovjeka kao generičkog bića jer ne samo što mu dokida mogućnost svake slobode, već osporava i dokida temeljnu potrebu čovjeka da djeluje: ograničavanjem njegova kretanja, kontrolom ili nadzorom, a vrlo je nihilistički usmjerena protiv svake umjetnosti koja nije podanička.

Totalitarizam vlasti Vladan Desnica morao je iskusiti i za vrijeme talijanske okupacije Dalmacije kad najprije ostaje na zatečenom radnom mjestu ali već 1942. daje otkaz u splitskom sudu, odlazi u rodni Islam Grčki i radi kao suradnik partizanskog pokreta.

Dio tih kušnji ispisane su u romanu *Zimsko ljetovanje*, koji je objavljen 1950. god. Njime pisac ne glorificira veličajnost partizanske borbe, nego naprotiv situacije u kojima do verističke uvjerljivosti ogoljuje svoje protagoniste.

Na ovome mjestu možemo ponoviti s Lyotardom kako je „jasno da novom poretku odgovara izmještanje ideje uma.“ No kako tzv. teoretičari postmoderne zaboravljaju notornu činjenicu da je ideja Nove Evrope stasavala već s početkom 20. stoljeća, dakle s Modernom, pa je ta teorijska pripovijest u književnom prostoru bila dovršena već s avangardom, nije nimalo začudno da je u našim okolnostima bila prepoznata i tretirana znatno prije tzv. postmoderne.

Smatramo da je Desničin izbor poetike namjesto politike- kojoj bi se da je ostao visoki službenik nekog od ministarstava nakon rata, morao priklanjati ili joj makar biti lojalan - bio izbor svjesnog umjetnika i intelektualca o vlastitome mjestu u kulturi. Ovakav izbor u svojoj je osnovi promatran s današnje povijesne distance bio izrazito *subverzivan*, kakva je uostalom bila i njegova proza: svojom književnom praksom Desnica je nijekao postojeće modele književnog pisanja ili etablirao nove, na tragu evropskoga romana i proznih procedura: romana toka svijesti, egzistencijalističkoga romana, afabulativne i esejističke proze, literature kakva se razvijala od M. Prousta, J. Joycea do T. Manna i R. Musila, odnosno A. Camusa i J. P. Sartrea. Esejističko, auto/polemičko, snovito i fantazijsko, stilistika koja ne razaznaje jasnu granicu realiteta zbilje i realiteta fantazije, apstraktno kao predmet estetske spoznaje romana, fluidnost naratora i njegovo apstrahiranje od konkretnoga, policentričnost kulturnih identiteta, sve ove osobine, kao i još mnoge druge, upućuju na jak dekonstrukcijski znak i signaliziraju nam nove i posebne vrednote našega romana i diskurzivne proze na razini europskih ostvarenja.

Vladan Desnica je kao vrstan znalac ne samo europskih kultura već i vlastitih baština, mogao dobro poznavati korijene totalitarizama koje nije mogao izbjeći već samom činjenicom što je u živio u takvim vremenima.

Odabirući solipsistički monolog i distancu, ili čak oblik unutarnje emigracije u svojoj precioznoj distanci od tekućih i dnevnih pitanja politike, Desnica nas je zapravo vrlo znakovito upozorio na red vrijednosti koji respektira. Za autentičnoga pisca to je besumnje onaj estetski.

¹⁶ Miroslav KRLEŽA, *Svjedočanstvo vremena*, Sarajevo 1988., 8.

Vidljivo je to u eseju pisanom kao polemički intoniran nekrolog B. Croceu, koji je pisan za beogradski časopis *Književnost* nekoliko mjeseci nakon Croceove smrti 1952.

U prvome dijelu ovoga teksta Desnica zapaža:

[...] lucidnost njegove misli, jasnoća njegovih izlaganja i oštrina njegovih formulacija, krajnje odsustvo „filozofske magle“ i bilo kakve mističke zamućenosti, predstavljali su onaj njegov „trpki dar“ koji mu se na nekim mjestima osvećuje ne dajući mu mogućnosti da izmakne u maglenost i u mističko „neizrecivo“ i da u draperijama apstraktnog i neodređenog izražavanja skriva slaboću svoje misli i u njoj sadržane pogreške.¹⁷

Ovim svojim opaskama detektira i nehotice vlastitu diskurzivnu metodologiju kojoj su strani svi oblici filozofskih omaglica, a implicitno je upućen prigovor wittgensteinovskoj dikciji Tractatusa koji teorijski slavi pojam *neizrecivog*. Budući da je okrenut i sam od svake mističnosti, V. Desnica polemizira sa Selakovićem i Pšibiševskim pronalazeći tautologije, paradokse i proturječja u njihovim tvrdnjama o Croceu. I bez obzira na vlastito svjedočenje koje upućuje na nevoljkost uspoređivanja s Krležom,¹⁸ i u ovome tekstu zapažamo eruptivnu žudnju za polemičkim dijalogom, potrebu da se razjasne nejasnoće, razumsko i strastveno, u gotovo podjednakom omjeru. U Desničinu je slučaju na djelu – i u tzv. beletrističkoj i u diskurzivnoj prozi – jedna specifična forma preklapanja misaone senzibilnosti i lirske meditativnosti koje su posljedica *sažimanja unaprijed* vremena XX. stoljeća pa se načelo fragmentacije i esejizacije osjeća kao posljedica „treperenja značenja“, onako kako ovu sintagmu tumači Lyotard.

Ujedno, ovaj stilski i autopoetski fenomen vidimo i kao svojevrsnu reakciju na proklamiranu utopiju, kao ranu autorsku svijest o *distopiji* univerzalnih značenja i *diskrepanciji* između proklamiranih ideala i realiteta društvene zbilje. Naša je teza da je Desnica koristio ovakav tip umjetničkog kazivanja kao neki postmodernist i prije postmodernizma, kao pisac koji je svjestan neujednačenosti emaniranja značenja, ovisno o senzibilnosti i kulturi recipijenta .

Na taj je način izbjegao konačne istine o zbilji koje je možda očekivalo poratno vrijeme od najprominentnijih književnika, a i premjestio je tegobni diskurs o totalitarnome u područje teorijskog estetizma, zamjenjujući zajednički nazivnik soc-realizma za osobnu inovaciju koju bismo mogli nazvati metafizički panestetizam, kao zamjenu za etički imperativ:

Stvar uvijek započinje odatle: čovjeku se čini da ima da sapći nešto što je vrijedno tog truda. Često to poprima *intenzitet jednog imperativa*. Ponekad vid jedne etičke dužnosti. Otkriti i formulirati neke istine o čovjeku i oko njega, i time, u konačnoj liniji, od svoje strane nešto doprinijeti vječitom cilju: *očovječenju čovjeka* – u tome je krajnja svrha i dublji smisao književne djelatnosti.

A nezamjenjiva vrijednost književnosti, koja određuje njenu funkciju i njeno mjesto u sferi duha, leži u tome što nam *ona otkriva o čovjeku istine onog reda* koje nam *ni historija, ni sociologija, ni naučna psihologija, ni ma koja druga duhovna djelatnost ne mogu da pruže* [...]

¹⁷ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 347.

¹⁸ Vidi Desničinu pismo A. Tišmi, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 87.

[...] *Veliki umjetnici današnjice* još su uvijek *grobari jednog dotrajalog reda stvari, jednog svijeta na umoru, ne nosioci jedne pozitivne afirmacije, objavitelji jednog novog životnog principa. Najznačajnija djela današnjice imaju uglavnom vrijednost britke negacije, rušilačku i polemičku vrijednost. Svi mi još uvijek čekamo Mesiju.*¹⁹

Zanimljivo je napomenuti kako je ovaj tekst pisan 1960. god. kad u našim okolnostima još pravo nije ni započela pripovijest o postmoderni, a svijet je još uvijek slavio progresističku ideju napretka i razvitka, unatoč ili baš zbog rastućih tiranija i totalitarizama.

Duboko humanistička poruka ovoga teksta, o očovječenju čovjeka književnošću, u svojoj ideologijskoj podlozi na tragu je filozofije marksizma, ali ide i korak dalje jer od književnosti očekuje upravo radikalni obračun sa stvarnošću, onu zadaću koja je bila namijenjena filozofiji.

Bivajući vjerojatno duboko svjestan činjenice da društvene promjene ne mijenjaju i narav totalitarnoga, da je ono u stanovitom smislu transpovijesno, dakle univerzalno, Desnica se odlučio za borbu iznutra, borbu pisanom riječju.

Smatramo ovo mjesto jedno od krucijalnih za našu tezu o Desničinoj obrani od politike pjesništva. Kao dobar romanist i znalac talijanske književnosti Vladan Desnica mogao je poznavati književni i politički lik G. D'Annunzija, na što upućuje i popis kućne biblioteke V. Desnice,²⁰ s izdanjima spomenutog autora na izvorniku.

Ono što nas zanima jest kako je Desnica promatrao takav fenomen, kad je na djelu bila paradoksalna činjenica: književni umjetnik neosporne vrijednosti i njegova vrlo suspektna ljubav spram vladajućeg fašizma, te istodobnost suputništva i sudioništva. No, koliko znamo, o tome nemamo svjedočenja samoga Desnice pa bismo odgovor na ovo pitanje možda mogli pokušati naslutiti posredno, u njegovim diskurzivnim tekstovima.

Začudo, u intervjuima, napisima, odgovorima na ankete jugoslavenskih pisaca, zapisima radijskih razgovora, te u književnim kritikama koje se evidentno najviše bave talijanskim piscima, u Desničinom pojmovniku, iznimno su rijetke uporabe riječi iz političkog repertoara: nacionalizam, fašizam i fašist, u ukupnosti njegove diskurzivne proze, semantem nacija i njene izvedenice nacionalnost i nacionalni te nacionalno, ukupno tek 4 puta, riječi fašist i fašizam po jedan put, a riječ nacionalsocijalizam ili nacizam nećemo uopće naći u ovakvim tekstovima kao ni riječi socijalizam, sovjet, komunizam. Zanimljivo je da se riječ *politika* koristi samo dva puta i to u sintagmama filmska i valutna.

Naprotiv, riječi iz repertoara književnosti, filozofije, umjetnosti su više nego frekventne: riječ *pisac* rabi čak 163 puta, *poezija* 35, *pisanje* 22, *poezija* sa sintagmama 43, *kultura* 20, *knjiga* 126, *književnost* 175, *književnik* 59, *literatura* 43, *jezik* 76, *karakter* 46, *kriterij* 20, *kritika* 63, *ličnost* 53, *lik* 85 .

Koliko su filozofski i estetski pojmovi kvantitativno prisutni u nesrazmjeru prema onima iz politike razvidno je i kratkim pregledom: *pogled* 49, *pitanje* 97, *oblik* 49, *način* 76, *momenlalt* 93, *mjera* 66, *mjesto* 92, *misao* 82, *pojam* 39, *predstava* 37, *predmet* 10, *pitanje* 59, *ideja* 39, *iluzija* 35, *impresija* 27, *emocija* 12, *empirijska i izvedenice* 12, *faklalt* 15, *stvar* 144 puta, *forma* 42, *intelektualno s izvedenicama* 22, (*intelektualac, intelektualizam, intelektualističnost, intencija s izvedenicama* 17, *odnos* 43, *mogućnost* 43, *materija i njene sintagme* 79,

¹⁹ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 95.-96., kurziv L. V.

²⁰ *Isto*, 251.-279.

osjećaj 52, iskustvo 48, izraz 62, individua i njene izvedenice 22 puta, (individualist, individualitet, individualnost, individualiziranje), filozof i izvedenice 23, izraz 56, izražaj i izvedenice 49, kvalitetla, s izvedenicama 43 puta, duša 36, duh posebno i u sintagmama 99 puta!

Zanimljivo je da riječ totalitaran ili totalitarizam, iako nekurentne u njegovu vremenu, Desnica u diskurzivnim tekstovima ne koristi nijednom.

Nepotrebno je dokazivati jer je vidljivo iz upotrebe na koji je način Desnica suprotstavljao poetičko, estetsko i filozofsko političkome: postavljanjem njihovim u prvi plan, u domenu njegove intelektualne, umjetničke i ljudske znatiželje. Izbjegavanje pak riječi iz političkoga repertoara, odnosno transsupstancijacija politike poezijom i poetikom, nisu samo stanoviti vid ranog egzistencijalizma na naš način, niti samo bijeg umjetnika koji je spoznao apsurd svakog djelovanja izuzev onog umjetničkog, već i svojevrsan vrlo jasan signal mlađim naraštajima o tome kako se postaviti između dva realiteta: političke zbilje i zbilje umjetnosti.

Na jednom mjestu svoje esejiističke proze Desnica kaže:

Kako vidite moj je pojam „realnosti“ prilično širok, i tolerantan i gostoljubiv: van njegova kruga ostajala bi više-manje samo *mistifikacija* ljudskih realiteta; sami fakat mistifikacije potpao bi opet, neminovno, pod njegovu domenu. [...]

Umjetnost ne znači *poučiti* (to je didaktička estetika), ne znači *osuditi* (to je moralna ili politička estetika), ne znači *ubijediti*, *uputiti*, *potaknuti* (to je prakticistička, utilitarna estetika), već samo *upoznati*, *spoznati*, *proniknuti*.²¹

Na tragu ovih uputa morali bismo i danas, šezdeset i više godina nakon burnih 40-ih i 50-ih godina XX. stoljeća, znati promišljati smisao umjetničke, napose književne prakse, od ipak znatno pragmatičnijeg, i usuđujemo se reći parafrazirajući Desnicu, mistifikatorskog poimanja realiteta kojim nas je neštedimice obasipala praksa politike, ili pak njene ideologije, koje su, čak i onda kad se međusobno razlikuju vrlo srodne u potrebi da neuspješno ispune smisao antičkog, klasičnog sadržaja ovog pojma, koji bi nadasve morao služiti općem ili makar zajedničkom dobru.

²¹ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 55.-56.

POETIK ALS HERAUSFORDERUNG FÜR POLITIK: DAS DEKONSTRUKTIVE IN DESNICAS DISKURSIVER PROSE

Zusammenfassung: Vladan Desnica opponierte geschickt gegen die herrschenden Ideen des sozialistischen Realismus. Er behauptete, dass nur die unbewusste Wahrnehmung und Erfahrung die relevante Basis für die literarische Praxis schaffen könnten. Implizit sprach er sich auch gegen den Konzeptualismus aus. Damit positionierte er sich zwischen den beiden entgegengesetzten Poetiken und befürwortete den Realismus der Sinnlichkeit, des Traumhaften und der Phantasie. Diese Position war ein impliziter Aufruf zum Protest gegen politische Wirklichkeit mithilfe von Kunstwirklichkeit. Durch das Beharren auf einer höheren Aufgabe der Kunst, der „Vermenschlichung des Menschen“, die er als „ewiges Ziel“ jeder literarischen Tätigkeit betrachtete, vertrat Desnica in diskursiver Prosa seine eigene Poetik und versuchte, eine einfache Logik zu betreiben, nach dem Motto *Poetik gegen Politik*.

Schlüsselwörter: Vladan Desnica, sozialistischer Realismus, Poetik, Politik, diskursive Prosa

Literatura:

Hannah ARENDT, *Totalitarizam*, Zagreb 2003.

Furio CERUTTI (ur.), *Identitet i politika*, Zagreb 2006.

Noam CHOMSKY, *Jezik i problem znanja*, Zagreb 1991.

Benedetto CROCE, *Estetika kao znanost izraza i opća lingvistika: teorija i historija*, Zagreb 1991.

Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga prva*, (priredio Dušan Marinković), Zagreb 2005.

Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga*, (priredio Dušan Marinković), Zagreb 2006.

Murray EDELMAN, *Konstrukcija političkog spektakla*, Zagreb 2003.

Miroslav KRLEŽA, *Svjedočanstvo vremena*, Sarajevo 1988.

Miroslav KRLEŽA, *Eseji*, knj. IV, Zagreb 1963.

Davor PEĆNJAK, *Aspekti osobnog identiteta*, Zagreb 2006.

DESNIČINI SUSRETI
2009.
Zbornik radova

Uredili

Drago Roksandić
Magdalena Najbar-Agičić
Ivana Cvijović Javorina

 press

Filozofski fakultet u Zagrebu
Zagreb, 2011.

Biblioteka DESNIČINI SUSRETI

sv. 4

Nakladnik

Sveučilište u Zagrebu,
Filozofski fakultet,
Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
FF-press

Za nakladnika

Damir Boras

Uredili

Drago Roksandić
Magdalena Najbar-Agičić
Ivana Cvijović Javorina

Recenzent

Velimir Visković

*Tiskanje ove knjige potpomoglo je
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske*

Fotografija na naslovnici

Vladan Desnica (iz fotodokumentacije dr. sc. Uroša Desnice)

Copyright © 2011., Filozofski fakultet, FF-press, Zagreb

ISBN 978-953-175-400-2

DESNIČINI SUSRETI 2009.

Zbornik radova

Drago Roksandić, Magdalena Najbar-Agičić, Ivana Cvijović Javorina (ur.)

Nakladnik

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet

Zagreb, Ivana Lučića 3

tel. 01/6120-111; faks. 01/6156-879

e-mail: info@ffzg.hr

www.ffzg.unizg.hr

Izvršni urednik

Boris Bui

Grafička oprema

Ivanka Čokol

Marko Maraković

Boris Bui

Lektura i izrada kazala

Jadranka Brnčić

Idejno rješenje naslovnice

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje naslovnice

Ana Pojatina

Tisak i uvez

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

rujan 2011.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 777553.

CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE
I INTERKULTURNE STUDIJE

DESNIČINI SUSRETI
2009.

Zbornik radova

Uredili
DRAGO ROKSANDIĆ
MAGDALENA NAJBAR-AGIČIĆ
IVANA CVIJOVIĆ JAVORINA